

УДК 378.016:78

ХУАН ЯЦЯНЬ –

аспірант кафедри музично-інструментальної підготовки
Південноукраїнського національного педагогічного
університету імені К. Д. Ушинського
e-mail: nkbelowa@mail.ru

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УСПІШНОСТІ ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ В ПРОЦЕСІ ВИКОНАВСЬКО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Професійна діяльність учителя музики в сучасних соціокультурних умовах наповнюється якісно новим змістом через переосмислення освітніх і виховних функцій школи. Це, в свою чергу, зумовлює зміни в характері фахової підготовки майбутнього професіонала, що проявляється не тільки в якісному оволодінні студентами системою знань, логікою міркувань і способами реалізації художньо-освітньої діяльності, а й у всебічному осягненні музичної культури, розвитку почуттів, визначенні системи художніх цінностей та смислів тощо. Означене сприяє становленню внутрішнього світу особистості на основі знань і емоцій. Сучасний вчитель музики сьогодні повинен бути не стільки транслятором інформації або інструктором, скільки носієм духовної культури. Для реалізації цієї місії йому необхідні: розвинене логічне й образне мислення, здатність до емпатії, до тривалої та продуктивної мистецько-педагогічної діяльності в умовах емоційної напруги, здатність до перевтілення, співтворчості і співпереживання, виразність і експресивність фахових дій тощо. Вчитель музики повинен уміти підтримувати й удосконалювати свою творчу форму і володіти мистецтвом самовираження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи проблеми творчого самовираження особистості простежуються в ідеях екзистенційно-гуманістичної філософії М. Бахтіна, М. Бердяєва, А. Камю, Ж. Сартра в контексті унікальності кожного індивіда, його природної потреби в самовдосконаленні і самореалізації. Питання потреби людини в самоактуалізації та самовираженні розглядається гуманістичною психологією (Ш. Бюллер, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл та ін.) і педагогікою (І. Бех, Є. Бондаревська, Б. Гершунсткий, І. Зязюн, В. Радул, С. Сисоєва, В. Сластьонін, Г. Шевченко та ін.) як «мета-потреба», духовна необхідність, цінність найвищого рівня, актуалізація якої дозволяє здійснити особистісне призначення.

У галузі мистецької педагогіки накопичений значний досвід щодо

формування і розвитку вмінь, навичок та здібностей, що сприяють художньо-творчому самовираженню студентів музично-педагогічних вишів. На думку таких учених, як-от: О. Олексюк, А. Зайцева, О. Ростовський, О. Рудницька, Г. Падалка, Н. Сегеда, М. Ткач, самовираження дозволяє майбутньому фахівцю демонструвати, розвивати і реалізовувати в процесі музичного навчання свою художньо-творчу індивідуальність, особистісні професійно значущі цілі, цінності. Даний феномен дослідники ототожнюють з вектором розвитку особистості, який спрямований на максимальну реалізацію свого творчого потенціалу в процесі художньо-освітньої діяльності.

Мета статті. Отже, проблема самореалізації і самовираження особистості досліджувалася багатьма вченими, зокрема і в галузі мистецько-педагогічної освіти. Однак до сих пір вимагає уточнення методологічне підґрунтя успішності творчого самовираження майбутніх учителів музики, в тому числі і під час виконавсько-інструментальної підготовки, що й вважатимемо метою даної статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнення наукових поглядів учених щодо змісту й особливостей творчого самовираження майбутніх учителів музики в процесі виконавсько-інструментальної підготовки дало змогу визначити сутність даного феномена. На нашу думку, це – процес самодослідження і реалізації творчого потенціалу та фахового досвіду під час усвідомленого визначення й експресивно-інтонаційного звукового втілення власної індивідуальної виконавсько-інструментальної концепції, адекватної до існуючих мистецько-усталених виконавських традицій через самопред'явлення в умовах діалогової художньої взаємодії, що забезпечує особистісно-фахову самоактуалізацію, самоствердження і самореалізацію.

Вирішення задач щодо розробки методи творчого самовираження майбутніх учителів музики в процесі виконавсько-інструментальної підготовки в єдності з

© Хуан Яцян, 2017

розвитком у них творчого потенціалу вимагає визначення і реалізації адекватних сутності цих процесів методологічних підходів. Підхід, як підкреслює Е. Юдін, є принциповою концептуальною орієнтацією дослідника, є точкою зору, під кутом якої розглядається об'єкт вивчення (спосіб визначення об'єкта), є принципом, який керує загальною стратегією дослідження [7].

Нами визначено, що методологічною основою організації педагогічних умов і методичного супроводу вдосконалення досліджуваного феномена є: *антропологічний*, *семіотичний*, *акмеологічний* і *синергетичний* підходи. Опора наукової роботи на дані підходи в єдності та цілісності зумовлено тенденцією створення системної методології в мистецькій педагогіці, яка розглядається як створення концептуального простору, де взаємодіють різні моделі педагогічних об'єктів.

Антропологічний підхід до вивчення заявленої проблеми в психології і педагогіці ґрунтується на тому, що людина є і суб'єктом виховання і тим суб'єктом, що виховує [1]. При цьому сам процес виховання розглядається як життя, наповнене подіями і можливостями творчої реалізації та самоактуалізації особистості.

Слід наголосити на переважанні гуманітарних трактувань у розумінні виховання як життєвої практики (буття) та існування різних його інтерпретацій. Виділимо позицію ряду дослідників, які розглядають феномен виховання через мистецтво й художню творчість у якості моделі організації світу як світу людського, створеного для людини (О. Андреев, М. Бахтін, А. Зісь та ін.). Вивчення особливостей художнього виховання, яке здійснюється засобами музики, може забезпечити визначення необхідних орієнтирів організації означеного процесу, оскільки мистецтво суб'єктне і суб'єктивне, особистісно значуще, цілісне та є обов'язково продуктом творчості суб'єкта, результатом його творчого самовираження.

Отже, антропологічний підхід до вивчення заявленої проблеми полягає в усвідомленні власне людської змістовності процесу творчого самовираження, осмисленні феномена творчості в якості одного зі своєрідних фундаментальних фактів буття людини і пояснювального принципу актуалізації її суб'єктивного досвіду творчого самовираження в зовнішньому світі. Саме категорія «людина» адекватна задачам подолання однобічності й недостатності дослідження суб'єкту, зокрема майбутнього

вчителя музики, всебічного пошуку потенційних можливостей формування і розширення його творчого потенціалу. Тому важливості набуває процес пошуку «людинодомірних» мистецько-педагогічних засобів щодо вдосконалення творчого самовираження студентів мистецько-педагогічних вишів, у тому числі й під час виконавсько-інструментальної підготовки.

Антропологічному підходу часто протиставляється *семіотичний*, який трактує продукти творчої діяльності особистості як сукупність знаків, символів, кодів, шифрів. На нашу думку, означені два методологічні підходи слід розглядати не з позиції взаемовиключення, а як взаємодоповнення. Зокрема, зміст результатів творчого самовираження особистості, на джерело походження яких указує антропологічний підхід, вбирається культурою, тобто людиною, яка створює цю культуру, через певну знаково-символічну форму. Знаки і символи звернені і до розуму й, водночас, до почуттів суб'єкту, оскільки вони мають ідеально-матеріальну природу: вони ідеальні за змістом та матеріальні за формою. Ідеальний зміст знаків і символів сприймається розумом людини, зокрема майбутнього вчителя музики, але це стає можливим тільки завдяки матеріальній формі знаків і символів, звернених до почуттів студента, здатності відчувати, яка, в свою чергу, ґрунтується на більш елементарній здатності – здатності відчувати. Взагалі, існування людської здатності мислити і здатності відчувати є взаємозалежними. Тому, чим яскравіше форма того чи іншого символу, чим більше емоцій і відчуттів вона викликає, тим більше стає ймовірністю успішного творчого самовираження майбутніх учителів музики, зокрема в процесі виконавсько-інструментальної підготовки під час інтерпретації музичного твору.

Таким чином, пізнавальна цінність семіотичного підходу в контексті дослідження заявленої проблеми полягає в тому, що він звертає увагу на знаково-символічну форму, яка зумовлює зміст інструментально-інтерпретаційної творчості майбутнього вчителя музики. Однак підстави, відповідно до яких формується і змінюється цей зміст, залишаються, з точки зору семіотичного підходу, поза зоною видимості. Ці питання розкриває антропологічний підхід – завдяки якому стає зрозумілим, що смислове ядро процесу творчого самовираження формується в залежності від того, який, у творчому сенсі, необхідний тому чи іншому суспільству фахівець у галузі мистецької освіти.

Як відомо, кожний елемент нотного тексту – нотний знак, словесне або графічне позначення – в силу своєї семіотичної природи може бути розшифрований в межах певного поля значень. Отже, при розкодуванні нотного тексту і визначенні звукових структур, які його зумовлюють, майбутній вчитель музики щоразу робить вибір з ряду можливих інструментальних прочитань, інакше кажучи, творчо інтерпретує цей текст. Таким чином, розкодування невіддільне від творчої діяльності, яка полягає в суб'єктивному визначенні значень і значимості нотного тексту музичного твору, що сприяє самовираженню студента.

Дихотомія «значення – значимість» (Ф. де Соссюр) характеризує смислову сторону музичного знака – те, що позначається певним чином, створюючи план змісту, ту інформацію, яку транслює музичний знак. Значимість є величиною постійною, що забезпечує музичному твору його ідентичність. Значення – величина змінна, рухлива, завдяки чому твір продовжує існувати, не втрачаючи своєї цінності, в різні моменти історичного часу [5, с. 190]. Саме виконавцю належить величезна роль в еволюції значень. А варіантна множинність трактувань лежить у галузі варіантності значень, що зумовлює творчі дії у виконавця-інструменталіста. Історія музично-інтерпретаційного мистецтва знає приклади різного творчого переосмислення творів у виконавському трактуванні.

Як стверджує Н. Корихалова, музичний твір існує в трьох онтологічних станах або формах:

- потенційній – можливій;
- віртуальній – сукупності виконавських реалізацій творів, які вже сталися, і про які зберігаються спогади у свідомості виконавця та слухачів;
- актуальній – існування твору в конкретному творчому виконавському акті, – який здійснюється в даний момент часу і сприймається слухачами [5].

Щодо означених форм, генетично первинною є потенційна, яка закріплюється в нотному записі. Специфічність буття музичного твору в актуальній формі є в тому, що воно постає у вигляді варіантної безлічі й сприяє його творчому трактуванню з боку інструменталіста, зокрема майбутнього вчителя музики.

На основі прочитаного нотного тексту в майбутнього фахівця виникає в уяві звуковий образ. Емоційна реакція студента є згодом важливою для створення цілісного образу музичного твору. Первісне емоційне

віддзеркалення набуває «вид загального симультанного уявлення, яке містить логіку розвитку змісту музичного твору» [3, с. 193]. На основі такого уявлення зароджується виконавська гіпотеза і концепція. Від загального відчуття образного ладу інструментального твору здійснюється перехід до обробки його деталей: образ в процесі аналізу конкретизується, деталізується, в процесі внутрішньослухового пошуку кристалізуються засоби виразності. Все означене дозволяє творчо самовизначитися під час інтерпретації музичного твору.

Акмеологічний підхід до дослідження особистості в педагогіці і психології ґрунтується на тому, що головним у розвитку індивідуальності суб'єкту є його самоактуалізація, а отже – і самовираження, що є актуальним для нашого дослідження: якщо майбутній вчитель музики залучений до процесу самовираження, зокрема під час виконавсько-інструментальної підготовки, то це зумовлюватиме його фаховий розвиток і зростання. Системоутворюючими факторами процесу розвитку в теорії акмеології розглядаються еталони або ідеали «акме», а рушійною силою – смислотворення, потреби до самореалізації та самовираження.

Цінність акмеології для вирішення проблеми творчого самовираження студента мистецько-педагогічного вишу в процесі виконавсько-інструментальної підготовки зумовлена тим, що індивідуальність в ній розглядається як вища сутність професіоналізму майбутнього вчителя музики.

Узагалі, говорячи про індивідуальність, представники акмеології відмежовують її від особистості, вважають, що особистість та індивідуальність є верхніми модусами суб'єктної реальності людини. Ю. Гагін зокрема зазначає, що акмеїзм формування особистості проявляється в прагненні злитися з соціально привабливою роллю і визнанні при цьому суспільних норм. Акмеїзм становлення індивідуальності – в утвердженні своєї Віри і своєї *Творчості*, у безперервному русі до справжності й досконалості [2].

Визначення особливостей творчого самовираження майбутнього вчителя музики в процесі виконавсько-інструментальної підготовки через призму акмеології дозволяє зробити висновок про те, що досліджуваний процес передбачає тривалість, безперервну залученість до музично-інтерпретаційного творчо-фахового зростання, а також до максимально можливого розвитку виконавських здібностей.

Звернемо увагу на акмеологічні умови сприяння успішності творчого самовираження студентів у процесі виконавсько-інструментальної підготовки. Акмеологічні умови – це значущі обставини, від яких залежить результативність досліджуваного процесу, зокрема – наявність системних якостей, які сприятимуть творчому зростанню і розвитку; індивідуальна творча ресурсність майбутнього вчителя музики під час інтерпретації інструментальних творів тощо. Отже, під час творчого самовираження студентів в процесі виконавсько-інструментальної підготовки вагомим значення набуває індивідуальність виконавця. Його складовими є: мистецький світогляд особистості майбутнього фахівця, ступінь розвитку художнього інтелекту, рівень загальної культури і художнього смаку, наявність професійних здібностей, рівень володіння виконавською технікою, ступінь почуттєво-емоційної сфери, наявність артистизму тощо.

Актуальним у науковому пошуку ефективних шляхів залучення майбутніх учителів музики до творчого самовираження під час виконавсько-інструментальної підготовки є деякі положення *синергетичного* методологічного підходу, який ґрунтується на розумінні того, що процес розвитку й удосконалення певної системи не може бути нав'язаним і одновекторним.

Термін «синергетика» походить від грецького «synergeia» – «співдружність», «співробітництво» й означає узгодженість взаємодії частин при утворенні структури як єдиного цілого [4, с. 132]. Філософський словник містить більш розгорнуте визначення: Синергетика – сучасна теорія самоорганізації, нове світобачення, яке пов'язується з дослідженням феноменів самоорганізації, нелінійності, нерівноважності, глобальної еволюції, вивченням процесів становлення «порядку через хаос» (І. Пригожин), біфуркаційних змін, незворотності часу, нестійкості як основоположної характеристики процесів еволюції.

Безпосередніми засновниками синергетичного підходу прийнято вважати І. Пригожина і Г. Хакена. Вивченню питань, пов'язаних із синергетикою в освіті, присвячені роботи В. Кременя, В. Буданова, Л. Ткаченко, М. Федорової, С. Курдюмова та ін. Зокрема, в дослідженнях цих авторів висвітлено пошуки шляхів щодо набуття нових знань особистістю, відкриття нових істин, які мають евристичний характер і ґрунтуються не тільки на певних правилах,

але й на інтуїції, уяві та творчості. Педагогічна синергетика дозволяє по-новому вивчати питання розробки проблем розвитку різних педагогічних систем, зокрема в галузі мистецької освіти, розглядаючи їх перш за все з позиції «відкритості», співтворчості й орієнтації на саморозвиток і самовдосконалення.

У нашому дослідженні поняття творчого самовираження майбутніх учителів музики в процесі виконавсько-інструментальної підготовки належить ідеї синергетичного підходу в мистецькій освіті, який передбачає орієнтацію на особистісно-орієнтовану сферу студентів у процесі підтримки індивідуальності.

Виконавсько-інструментальну підготовку майбутніх учителів музики, з позиції синергетики, можна вважати відкритою художньо-педагогічною системою, для якої характерні інтерпретаційно-творчий саморозвиток і самореалізація студентів. Узагалі, відкритим педагогічним системою на підставі синергетичних принципів властиво формувати, виховувати і розвивати в суб'єктів освіти нові якості – в тому числі й здатність до творчого самовираження. Майбутній вчитель музики не є чимось відокремленим від художньо-педагогічної системи, а навпроти – він перетворюється у відповідальний суб'єкт, частину системи, на яку оказує вплив. Як правило, таке розуміння проблеми сприяє творчій взаємодії суб'єктів художньо-педагогічної системи між собою, а також взаємодії з її об'єктами.

Синергетика надає нові можливості для трактування виконавсько-інструментальної підготовки майбутніх учителів музики, що супроводжується художньо-педагогічною взаємодією викладача, студентів та інструментальних творів, за допомогою виявлення нелінійного характеру процесу творчого самовираження майбутніх фахівців.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, від визначення концептуальних методологічних підходів щодо сприяння успішності творчого самовираження майбутніх учителів музики в процесі виконавсько-інструментальної підготовки залежить ефективне вирішення заявленої проблеми. Нами визначено, що методологічною основою організації педагогічних умов і методичного супроводу формування й удосконалення досліджуваного феномена є антропологічний, семіотичний, акмеологічний і синергетичний підходи. При реалізації даних підходів актуалізується: пошук «людинодомірних» мистецько-педагогічних засобів щодо вдосконалення творчого самовираження студентів

мистецько-педагогічних вишів, зокрема під час виконавсько-інструментальної підготовки; знаково-символічна форма музично-інструментальних творів, яка зумовлює зміст інструментально-інтерпретаційної творчості майбутнього вчителя музики; безперервна залученість до музично-інтерпретаційного творчо-фахового зростання і максимально можливого розвитку виконавсько-інструментальних здібностей; вивчення процесу виконавсько-інструментальної підготовки з позиції «відкритості», творчої взаємодії, нелінійності, біфуркаційності та орієнтації на саморозвиток і самовдосконалення студентів.

Перспективною темою подальшого дослідження може стати визначення педагогічних умов і методики творчого самовираження майбутніх учителів музики в процесі виконавсько-інструментальної підготовки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бим-Бад Б. М. Антропологические основания теории и практики образования // Педагогика. – 1994. – № 5. – С. 5–10.
2. Гагин Ю. А. Акмеологические аспекты предмета психологии / Ю. А. Гагин // Вестн. Балт. пед. акад. : Вып. 55. – 2004. – С. 45–60.
3. Гржибовская Р. Н. Интерпретация музыкального произведения // Теория и методика обучения игре на фортепиано / [под общ. ред. А. Г. Каузовой, А. И. Николаевой]. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – С. 188–198.
4. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь : Для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 176 с.
5. Корыхалова Н. П. Интерпретация музыки : Теоретические проблемы музыкального исполнительства и критический анализ их разработки в современной буржуазной эстетике / Н. П. Корыхалова. – Л. : Музыка, 1979. – 208 с.
6. Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грищанов. – М. : Изд. В. М. Скакун, 1998. – 897 с.
7. Юдин Э. Г. Методология науки. Системность. Деятельность / Э. Г. Юдин. – М. : URSS, 1997. – 444 с.

REFERENCES

1. Bim-Bad, B. M. (1994). *Antropologicheskiye osnovaniya teorii i praktiki obrazovaniya*. [Anthropological foundations of theory and practice of education]. Moscow: Pedagogika.
2. Gagin, Yu. A. (2004). *Akmeologicheskiye aspekty predmeta psikhologii*. [Akmeological aspects of the subject of psychology]. Sankt-Peterburg: Vestnik Balt. ped. Akad.
3. Grzhibovskaya, R. N. (2001). *Interpretatsiya muzykalnogo proizvedeniya // Teoriya i metodika obucheniya igre na fortepiano*. [Interpretation of a musical work // Theory and methodology of teaching the piano]. Moscow: Gumanit. izd. tsentr VLADOS.
4. Kodzhaspirova, G. M. (2000). *Pedagogicheskiy slovar : Dlya stud. vyssh. i sred. ped. ucheb. Zavedeniy*. [Pedagogical dictionary: For stud. Supreme. And media. Ped. Training]. Moscow: Izdatelskiy tsentr «Akademiya».
5. Korykhalova, N. P. (1979). *Interpretatsiya muzyki : Teoreticheskiye problemy muzykalnogo ispolnitelstva i kriticheskiy analiz ikh razrabotki v sovremennoy burzhuaznoy estetike*. [Interpretation of music: Theoretical problems of musical performance and critical analysis of their development in modern bourgeois aesthetics]. Leningrad: Muzyka.
6. Gritsanov, A. A. (1998). *Noveyshiy filosofskiy slovar*. [The newest philosophical dictionary]. Moscow.
7. Yudin, E. G. (1997). *Metodologiya nauki. Sistemnost. Deyatelnost*. [The methodology of science. Systematic. Activities]. Moscow: URSS.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ХУАН ЯЦЯНЬ – аспірант кафедри музично-інструментальної підготовки Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

Наукові інтереси: методика творчого самовираження майбутніх учителів музики в процесі виконавсько-інструментальної підготовки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KHUAN YATSIAN – Post-graduate student of the Department of Musical Art and Choreography, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky.

Circle of scientific interests: Methods of the creative self-expression of future music teachers in the performing-instrumental training.

Дата надходження рукопису 17. 04. 2017 р.